

**Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ
ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ (1941-1949)**

Με την κατάρρευση του μετώπου, επακολούθησε η ξενική κατοχή και η αντίσταση συνάμα του λαού μας. Τότε ακούστηκε και το άλλο όχι, το οποίο διεκήρυξε επισήμως ο Κομοτηναίος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσάνθος Φιλιππίδης (1938-1941), ο από Τραπεζούντος, ο οποίος ευθαρσώς αρνήθηκε να συμμετάσχει στην συμβολική παράδοση της πόλεως των Αθηνών και εδήλωσε με παρρησία ότι: «Ο αρχηγός της Εκκλησίας δεν παραδίδει την πρωτεύουσα της πατρίδας του εις ουδένα ξένον. Ο αρχηγός της Εκκλησίας ένα καθήκον έχει: να φροντίσει δια την απελευθέρωσιν αυτής».

Όταν επίσης εξητήθη από τον ίδιο να ορκίσει την πρώτη κατοχική κυβέρνηση Τσολάκογλου, ο Αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος και πάλι αρνήθηκε, λέγοντας ότι: «**Ο αρχηγός της Εκκλησίας δεν δύναται να ορκίσει κυβέρνηση σχηματιζόμενη υπό την διοίκηση του εχθρού της πατρίδος**».

Αλλά και στον Γερμανό στρατάρχη των κατοχικών δυνάμεων στην Ελλάδα Φον Στούμε, τον οποίο εδέχθη ως επισκέπτη στην Ιερά Αρχιεπισκοπή, «ορθός, ατάραχος και γαλήνιος με ψυχρό και ανέκφραστο ύφος», έδειξε την έντονη δυσφορία του για την υπό των ναζιστικών στρατευμάτων κατάληψη της Ελλάδος. Όταν ο στρατάρχης του είπε: «**Ο γερμανικός στρατός δεν έφθασε με εχθρικές διαθέσεις**», ο Αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος του απήντησε άφοβα και αυστηρά: «**Κύριε στρατάρχα, πρωτίστως ο στρατός σας εισέβαλε σε έναν τόπον του οποίου ο λαός αγωνίσθηκε με πραγματική πίστη για την ελευθερία του ...; και εξακολουθεί πάντοτε να πιστεύει στα ιδανικά του. Η Ελλαδική Εκκλησία ευρέθη πάντοτε στο πλευρό του ελληνικού λαού στους αγώνες του ...; και να είσθε βέβαιοι ότι δεν θα λείπει να πράξει το καθήκον της και κατά την κρίσιμη αυτή περίσταση**».

Από δε τον Ιούλιο του 1941 νέος Αρχιεπίσκοπος εξελέγη ο από Κορίνθου Δαμασκηνός Παπανδρέου (1941-1949). Ο Χρύσανθος έκτοτε ιδιώτευε, αλλά και εφησυχάζων ενίσχυε κάθε πατριωτική δράση. Ο γνωστός ως «ασύρματος του Δεσπότη» στην κατοχή εκρύπτετο και λειτουργούσε στην κατοικία του, επί της οδού Σουμελά στην Κυψέλη.

Ο αοίδιμος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και μετέπειτα αντιβασιλεύς της Ελλάδος Δαμασκηνός Παπανδρέου (1891-1949) κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής και σε διάφορες περιπτώσεις εκφώνησε λόγους και έδωσε τις πρέπουσες απαντήσεις στις προκλητικές και απειλητικές υποδείξεις των κατακτητών και των προδοτών συνεργατών τους. Αυτά τα ιστορικά ντοκουμέντα δημοσιεύουμε στο παρόν επετειακό άρθρο μας.

Η γερμανική κατοχή ανέδειξε το μέγεθος της ψυχικής δυνάμεως και της γενναιότητας του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού. Όταν δηλαδή οι Γερμανοί εξήτησαν να επιστρατευτούν Έλληνες πολίτες για να σταλούν στο ρωσικό μέτωπο, ο Δαμασκηνός αντέδρασε με όλη του τη δύναμη για να αποφύγει η χώρα την εθνική αυτή συμφορά. Είχε κατηγορήσει ευθέως και απροκάλυπτα τους Γερμανούς κατακτητές από τον άμβωνα πολλές φορές, με αποτέλεσμα ο κατοχικός πρωθυπουργός Γ. Τσολάκογλου να τον απειλήσει λέγοντάς του: **«Μακαριώτατε, προσέχετε μήπως οι Γερμανοί σας τουφεκίσουν»** και ο Δαμασκηνός με το γνώριμο ύφος του απήντησε: **«Οι στρατηγοί τουφεκίζονται, οι αρχιερείς απαγχονίζονται και είμαι έτοιμος προς τούτο»**.

Όσες φορές πάλι η γερμανική διοίκηση ζητούσε κατάσταση με τα ονόματα των ομήρων, ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός έγραφε πρώτο το όνομά του στην κατάσταση.

Έτσι οι Γερμανοί ματαίωναν την εκτέλεση των Ελλήνων αγωνιστών. Όταν κατά την διάρκεια της γερμανικής κατοχής επεχείρησε ο εχθρός να τον πείσει και να τον εκφοβίσει λέγοντάς του, ότι υπάρχει και ο βίαιος θάνατος, ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός απαντούσε με την φράση του αγωνιστή Κανάρη «Δαμασκηνέ, είσαι έτοιμος να πεθάνεις». Άφωνοι έμεναν κάθε φορά οι Γερμανοί.

Ήταν οι αρχές του έτους 1942, όταν οι στερήσεις και η πείνα με σύμμαχο τον βαρύτατο χειμώνα αποδεκάτιζαν τον ελληνικό λαό και κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας (Αθήνα, Πειραιά, κ.α.). Και τότε ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός δεν παρέμεινε άπραγος ενώπιον του πόνου και του αφανισμού του ελληνικού λαού και έστειλε στον πατριάρχη Αλεξανδρείας Χριστόφορο το παρακάτω τηλεγράφημα: **«Ελληνικός λαός αποθνήσκει εκ πείνης. Ελληνική φυλή εξολοθρεύεται. Ποιούμεθα έκκλησιν και ικετεύομεν εκ βαθέων ψυχής ευρεθή τρόπος σταλούν οπωσδήποτε τρόφιμα, πάση θυσία. Θέτομεν διάθεσιν υμών άπασαν περιουσίαν Εκκλησίας Ελλάδος, άμφια ιερέων, αρχιερέων και τιμαλφή ναών και μονών. + Ο Αθηνών Δαμασκηνός»**.

Μοναδικό ντοκουμέντο της γενναιότητας του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού είναι ο λόγος που εξεφώνησε κατά την κηδεία του μεγάλου μας ποιητού Κωστή Παλαμά (1943), για την απώλεια του οποίου είπε: **«Πενθεί η Ελλάς το μεγάλο της τέκνο. Μέσα στα δάκρυα και τους στεναγμούς της ξενικής κατοχής αποχαιρετά τον Κωστή Παλαμά, τον μεγάλο της ποιητή, που την έψαλλε στους στίχους του με λόγια προφητικά, δυνατά, αληθινά, λόγια που συγκλονίζουν βαθειά την ψυχή και μεταρσιώνουν και καλύπτουν την ιστορία αιώνων μακρών»**.

Την Μεγάλη Παρασκευή του 1943 και κατά την ακολουθία της αποκαθλώσεως ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός με αφορμή τις πολλές, μεγάλες και τρομακτικές δοκιμασίες του ελληνικού λαού και ενώπιον των μυστικών πρακτόρων των κατακτητών είπε τα ακόλουθα: **«Σήμερα ...; ο καθένας μας φέρει τον σταυρό της δοκιμασίας του. Ο καθένας μας προχωρεί με βήμα βραδύ προς το δικό του Γολγοθά μέσα από πίκρες και θλίψεις. Οι**

πάντες υφιστάμεθα δεινά και στερήσεις και λύπες πολλές. Καθημερινώς πίνουμε το ποτήριο της οδύνης.

Στο μέσον όμως της μεγάλης δοκιμασίας αντλούμε παρηγορία και ανακούφιση, ενθυμούμενοι και παρακολουθώντας την αγωνία του Λυτρωτού μέχρι της Αναστάσεώς του, η οποία επισφραγίζει την νίκη του επί των δυνάμεων του κακού και του σκότους.

Παρηγορούμεθα και εγκαρτερούμε. Εγκαρτερούμε και ελπίζουμε. Ελπίζουμε και πιστεύουμε. Πιστεύουμε στην ημέρα της δικαιοσύνης, στην λαμπροφόρο ημέρα της Αναστάσεως, στην απαλλαγή της πατρίδος μας από τα δεσμά της δουλείας του αλλοτρίου. Πιστεύουμε στην μεγάλη πανήγυρι της σωτηρίας.

Διερχόμεθα σήμερα και εμείς οι Έλληνες ορθόδοξοι χριστιανοί την τραγωδία του πάθους, με μόνη την προστασία του Παναγάθου Θεού. Στερούμεθα και σιωπούμε. Αδικούμεθα και εγκαρτερούμε. Δεν είμεθα κύριοι στον οίκο μας και υπομένουμε, ευρισκόμενοι υπό το πέλμα κατακτητών. Ευτυχώς, ούτε ο πόνος, ούτε οι στερήσεις κάμπτουν το θάρρος μας, ούτε και είναι δυνατόν να μας απομακρύνουν από την γραμμή του καθήκοντός μας. Και αν για μία στιγμή αποκαρδιωμένοι αναφωνήσουμε: «Πάτερ, ει δυνατόν παρελθέτω αφ' ημών το ποτήριον τούτο», το πνεύμα της εγκαρτερήσεως και των θυσιών ανακτά πάνω μας την κυριαρχία του.

Διότι δεν είναι δυνατόν, δεν έχουμε το δικαίωμα να διαψεύσουμε την παράδοση τόσων αιώνων, παράδοση εθνική και χριστιανική, και να λιποψυχήσουμε στο μέσον του δρόμου. Αδελφοί Έλληνες, τέκνα της Εκκλησίας του Χριστού και της Ελλάδος ...; τα βαρειά και σκοτεινά νέφη, που καλύπτουν τον ουρανό της πατρίδος, συντόμως θα διαλυθούν και θα διασκορπιστούν και θα λάμψει πάλι ο ζωογόνος ήλιος της ελευθερίας».

Όταν τον Γενάρη του 1944 εκτέλεσαν πολλούς φυλακισμένους Έλληνες και δεν έδιδαν στους συγγενείς τους τα ονόματα των νεκρών, ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός επεσκέφθη την ανώτατη στρατιωτική γερμανική διοίκηση και μίλησε με σκληρή γλώσσα στους κατακτητές: «Εκτελέσατε τόσους Έλληνες πατριώτες, δεν καλέσατε ιερείς να εξομολογήσουν και να κοινωνήσουν τους μάρτυρες, στερώντας τους ακόμη και αυτή την ύστατη παρηγοριά της θρησκείας μας. Απαιτώ να μου δώσετε τα ονόματα των εκτελεσθέντων και να παύσει η αγωνία των πολλών άλλων χιλιάδων συγγενών των Ελλήνων, που έχετε φυλακισμένους και οι συγγενείς των θυμάτων, πατέρες, μητέρες, παιδιά, σύζυγοι, φίλοι και αγαπημένοι, να εκδηλώσουν τον σπαραγμό και τον πόνο τους, να υψώσουν ένα σταυρό με το όνομά τους στο μνήμα τους ...;».

Οι Γερμανοί επέμεναν στην άρνησή τους να δώσουν τα ονόματα των εκτελεσθέντων και τότε ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός τους έστειλε το εξής μήνυμα: «Θα προβώ στην εκσκαφή των νεκρών, για να αναγνωρισθούν οι εκτελεσθέντες και, αν νομίζετε, ας επιχειρήσετε να με εμποδίσετε». Τελικώς ο Δαμασκηνός έλαβε και τα ονόματα και τους εκτελεσθέντες νεκρούς.

Τέλος, τον Μάιο του 1944, όταν είχε αρχίσει η κάμψη της Γερμανίας, ένας ανώτερος Γερμανός αξιωματικός επεσκέφθη στην οικία του τον αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, ο οποίος τις ημέρες εκείνες ήταν ασθενής και κλινήρης. Ο αξιωματικός μετέφερε στον αρχιεπίσκοπο την εντολή του ιδίου του Χίτλερ ότι έπρεπε να τον προστατεύσουν και να τον μεταφέρουν στην Γερμανία για ασφάλεια, λέγοντάς του: «Μακαριώτατε, παρακαλείσθε συνεπώς, να ετοιμασθείτε». Ο δε Αρχιεπίσκοπος, αν και ασθενής, απάντησε ατάραχος και με αυστηρό ύφος: «Ευχαριστώ για το ενδιαφέρον σας, αλλά δεν πρόκειται ποτέ να εγκαταλείψω

την πατρίδα μου επ' ουδενί λόγω. Εάν επιμένετε, μπορείτε να με μετακινήσετε, αλλά μόνον νεκρόν».

Αυτός υπήρξε ο εθνικός και θρησκευτικός γίγαντας της Ελλάδος, ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Δαμασκηνός Παπανδρέου. Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδος έγινε αντιβασιλεύς της Ελλάδος και εκοιμήθη στις 20 Μαΐου 1949, σε ηλικία μόλις 58 ετών.

Ο ΑΘΗΝΩΝ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΚΑΤΟΧΙΚΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ (1941-1944)

- **Ιστορικά κείμενα του Μεγάλου Ιεράρχου και ακατάβλητου Πατριώτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών Δαμασκηνού κατά την διάρκεια της Ναζιστικής Κατοχής.**
- **Όταν ο Βασιλεύς των Ελλήνων Γεώργιος Β΄ και η πολιτική ηγεσία της Ελλάδος είχαν εγκαταλείψει την χώρα, ο Αθηνών Δαμασκηνός με τους Έλληνες Ιεράρχες και τον λοιπό Ορθόδοξο Κλήρο απετέλεσαν τα απόρθητα φρούρια του δεινώς δοκιμαζόμενου Ελληνικού λαού**

Υπάρχουν ιστορικά πρόσωπα – αληθείς προσωπικότητες – που δικαίωσαν το πέρασμα, την επίγεια περπατησιά τους, από τον εφήμερο και μάταιο τούτο κόσμο επειδή οι πράξεις τους κατεγράφησαν στην συλλογική εθνική συνείδηση ενός ολόκληρου λαού ως πράξεις ηρωϊσμού, αυτοθυσίας και ανυπέβλητης αγωνιστικότητας για τα υψηλά και απαράμιλλα ιδανικά της φυλής και του έθνους, όπως της Ελευθερίας, της Δημοκρατίας και της Δικαιοσύνης.

Στο πρόσωπο του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Δαμασκηνού Παπανδρέου (1941-1949), ο οποίος κατεγράφη στις δέλτους της δεκάστου ιστορίας ως ο «Αρχιεπίσκοπος της Αντικατοχικής Αντίστασης και της Εθνικής Ενότητας», ο δεινώς δοκιμαζόμενος ελληνικός λαός εύρε τον ακατάβλητο εκκλησιαστικό ηγέτη και τον ανυπότακτο και γνήσιο Έλληνα Πατριώτη, ο οποίος έδρασε εθνοσωτήρια υπέρ πάσης ανθρωπίνης υπάρξεως, ανεξαρτήτως θρησκείας ή εθνοφυλετικής καταγωγής, όπως ήταν και οι Έλληνες Εβραίοι, που βίωναν τον απόλυτο αφανισμό και όλεθρο από τους Γερμανούς.

Μετά τον Αρχιεπίσκοπο του «Όχι» Χρύσανθο (1938-1941), ο οποίος κατεγράφη δικαίως ως ο πρώτος Αντιστασιακός της καθ' Ελλάδα Εκκλησίας, ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός σήκωσε στους ώμους του ως άλλος «Εθνικός Άτλας» το όλο τιτάνιο εθνοσωτήριο έργο υπέρ του πεινασμένου, αποδεκατισμένου και κατά πάντα απεγνωσμένου ελληνικού λαού.

Σε κρίσιμες ιστορικές στιγμές για την επιβίωση και σωτηρία του ελληνικού λαού στη διάρκεια της φρικτής Γερμανικής κατοχής, οι δυναμικές και ενίοτε ριψοκίνδυνες πα-

ρεμβάσεις του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού υπήρξαν λυτρωτικές και απέτρεψαν τους επαπειλούμενους σχεδιασμούς των κατακτητών. Άλλοτε πάλι οι λόγοι και τα γραπτά κείμενά του λειτουργούσαν αφυπνιστικά και ενδυνάμωναν τον ελληνικό λαό παρά το γεγονός ότι ο ίδιος έθετε τη ζωή του σε άμεσο κίνδυνο ευρισκόμενος αντιμέτωπος με βέβαιο θάνατο.

Κατά την διάρκεια της Γερμανικής κατοχής ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός ενεργούσε ως Εθνάρχης, εάν ληφθεί υπόψιν ότι ο Βασιλεύς των Ελλήνων Γεώργιος ο Β΄ και η πολιτική ηγεσία είχαν εγκαταλείψει την χώρα.

Όταν λοιπόν κατά την έναρξη του χειμώνα, εκείνου του φρικτού και θανατηφόρου χειμώνα του 1941, ο ελληνικός λαός αποδεκατιζόταν λιμοκτονών ένεκα της ελλείψεως τροφίμων και κυρίως σιτηρών, ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός δι' επιστολής του στις 25 Νοεμβρίου 1941 απευθύνθηκε προς τους Πρεσβευτές της Γερμανίας Γκύντερ Άλτενμπουργκ και της Ιταλίας Πελεγκρίνο Γκίτζι στην οποία τους ανέφερε απερίφραστα τα εξής:

«Εξοχώτατε,

Αναφερόμενοι εις την από 26 παρελθόντος Αυγούστου υμετέραν απαντητικήν επιστολήν, δι' ης καθωρίζοντο ειδικώς οι όροι και αι εγγυήσεις ενδεχομένης μεταφοράς και διανομής του εις Αυστραλίαν παραγγελθέντος υπό της προκατόχου Ελληνικής Κυβερνήσεως σίτου, προαγόμεθα όπως φέρωμεν εις γνώσιν της Υμετέρας Εξοχότητας ότι η διά της Αγίας Έδρας γενομένη ενεργεία παρά τη Βρετανική Κυβερνήσει προς διευκόλυνσιν του επισιτισμού του Ελληνικού Λαού παρέμεινε, καθ' ας έχομεν πληροφορίας, άνευ αποτελέσματος.

Κατόπιν της αρνήσεως ταύτης είναι πρόδηλον ότι το πρόβλημα της, έστω και στοιχειωδώς, συντηρήσεως του Ελληνικού λαού εισέρχεται ήδη εις την κρίσιμον φάσιν του, δοθέντος ότι εν μεν τω εσωτερικώ δεν υπάρχουν πλέον αποθέματα σίτου, αναπλήρωσις δε αυτών δι' εισαγωγών εξ Αυστραλίας δεν φαίνεται, επί του παρόντος τουλάχιστον, πιθανή. Χαρακτηριστικόν δε σύμπτωμα της όλης επιτιστικής καταστάσεως της Ελλάδος, προοιωνιζόμενον μετ' ασφαλείας, την επί τα χείρω και προς το πλήρες αδιέξοδον εν τω αμέσω μέλλοντι εξέλιξιν αυτής, είναι και η επανειλημμένη πολυήμερος διακοπή παροχής και της ηλαττωμένης μερίδος άρτου – θλιβερός προάγγελος της οσονούπω οριστικής διακοπής και του εκ πείνης βεβαίου θανάτου του Ελληνικού λαού.

Ότι αι συνέπειαι του λιμού θα είναι ποσοτικώς μεν τρομακτικάί, ποιοτικώς δε ανεπανόρθωτοι, εν βραχυτάτω χρονικώ διαστήματι, προσπίπτει ευχερώς εις την αντίληψιν παντός. Οι καθ' ημέραν πνκνούμενοι θάνατοι εν μέση οδώ υπό τα όμματα του κόσμου, η σταθερώς προϊούσα εξασθένησις και των πλέον ευρώστων οργανισμών και η οσημέραι αύξουσα θνησιμότης εις όλας τας ηλικίας, ιδιαίτατα δε εις την παιδικήν και την γεροντικήν, ουδεμίαν καταλείπουν αμφιβολίαν ότι η αρξαμένη τραγωδία της λιμοκτονίας θα περιλάβη λίαν συντόμως εν τη ανελίζει αυτής ολόκληρον την νεανικήν και την καθεστηκυίαν ανδρικήν ηλικίαν, εις τρόπον ώστε, εάν μη ευρεθή συντόμως λύσις, η Ελλάς θα μεταβληθή λίαν προσεχώς εις χώραν νεκρουπόλεων και συρομένων φαντασμάτων...

Δεν ήτο δυνατόν, ουδ' επιτετραμμένον, το θέμα τούτω, λόγω της στενής συναφείας του προς την ύπαρξιν της ελληνικής φυλής, να αφήση αδιάφορον την Εκκλησίαν της Ελλάδος, η οποία εις πάσας τας περιπετείας του Έθνους εστάθη πάντοτε, εγγύτερον άλλου παράγοντος, προς τα δεινά και τας ταλαιπωρίας του αναξιοπαθήσαντος τούτου λαού. Το δε καθήκον αυτό απέβη σήμερον έτι βαρύτερον και επιτακτικώτερον, αφ' ενός μεν διότι η Εκκλησία είναι εις θέσιν να εκτιμήση, και πράγματι εκτιμά, προσηκόντως, τον αμέσως επικρεμάμενον, δίκην δαμοκλείου σπάθης, κίνδυνον της ζωής των πνευματικών της τέκνων, αφ' ετέρου δε διότι και το προσεχές μέλλον της φυλής θα υποστή, κατ' αδήριτον ανάγκην, την εξοντωτικήν επίδρασιν του αρξαμένου ήδη λιμού.

Η Ελληνική Εκκλησία, παρά τας κρισιμωτάτας συνθήκας της διατροφής του λαού και παρά την έλλειψιν συγκεκριμένων ευοίωνων ενδείξεων περί του δυνατού της προσεχούς βελτιώσεως αυτών, διατηρεί πάντοτε αμείωτον την ελπίδα ότι δεν είναι δυνατόν να μη υπάρξη λύσις τις εξοικονομούσα τα πράγματα και διευκολύνουσα την κατάστασιν, τη βοήθεια κυρίως των Αρχών Κατοχής αίτινες έχουν εις χείρας των και την δύναμιν και τας δυνατότητας της επιβαλλομένης συνδρομής. Της τοιαύτης όμως λύσεως η εξεύρεσις και η εφαρμογή επιβάλλεται να είναι ταχίστη και αποτελεσματική, διότι η ευθύνη της εκ του λιμού εξοντώσεως ενός ολόκληρου λαού θα βαρύνει αδιαίρετως, ενώπιον της κρίσεως της ιστορίας, πάντας εκείνους οίτινες δεν ηθέλησαν είτε δεν προέβλεψαν καλώς είτε δεν εξήντλησαν πάντα τα εις την διάθεσιν αυτών υπάρχοντα μέσα προς σωτηρίαν αυτού.

Εν όψει της νέας φάσεως, εις την οποίαν εισήλθεν ήδη το επισιτιστικόν δράμα της Ελλάδος, η Εκκλησία της Ελλάδος δεν διαθέτει ιδίαν υλικήν δύναμιν ανάλογον των απαιτήσεων της μεγάλης αυτής υποθέσεως. Εκείνο όπερ σήμερον δύναται και είναι διατεθειμένη να πράξη προθύμως και άνευ αναβολής είναι τούτο: εφ' όσον δεν ήθελεν υπάρξει αντίρρησις, ν' απευθυνθή, είτε απευθείας εντεύθεν, είτε εκ Κωνσταντινουπόλεως, αμέσως ή τη μεσολαβήσει Χριστιανικών Εκκλησιών, προς τον αμερικανικόν παράγοντα και προς τους απανταχού Έλληνας, ζητούσα την συνδρομήν αυτών διά την άμεσον και ικανοποιητικήν ρύθμισιν του επισιτιστικού προβλήματος του λιμώττοντος Ελληνικού λαού...».

Ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός νυχθημερόν έφερε τον Σταυρό του επισιτισμού του νεκρωθέντος εκ του βαναύσου λιμού Ελληνικού λαού και όταν τον φρικτό χειμώνα του 1942 οι άνθρωποι που απέθνησκον εκ της πείνης και τους ψύχους στις οικίες και στους δρόμους ήταν περισσότεροι απ' εκείνους οι οποίοι επεβίωσαν ως «ζώντες νεκροί», απέστειλε κατ' επείγον τηλεγράφημα προς τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας Χριστοφόρον για να ζητήσει την άμεση αποστολή τροφίμων θέτοντας προς τούτο στη διάθεση του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας την κινητή και ακίνητη περιουσία της Εκκλησίας της Ελλάδος. Στο ιστορικό εκείνο τηλεγράφημα αναφέροντο τα εξής:

«Μακαριώτατον Πατριάρχην Αλεξανδρείας Χριστόφορον. Αλεξάνδρειαν.

Ελληνικός λαός αποθνήσκει εκ πείνης. Στοπ. Ελληνική φυλή εξολοθρεύεται. Στοπ. Ποιούμεθα έκκλησιν και ικετεύομεν εκ βαθέων ψυχής ευρεθή τρόπος σταλούν οπωσδήποτε τρόφιμα, πάση θυσία. Στοπ. Θέτομεν διάθεσιν Υμών άπασαν περιουσίαν Εκκλησίας Ελλάδος, άμφια ιερέων, αρχιερέων και τιμαφή Ναών και Μονών.

ΑΘΗΝΩΝ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ».

Μνημειώδες κείμενο Έλληνας λόγος για την αφύπνιση, ενδυνάμωση και παρηγορία του δεινώς δοκιμαζομένου και αποδεκατιζομένου Ελληνικού λαού αποτελεί η από του άμβωνος του Μητροπολιτικού Ναού των Αθηνών ιστορική ομιλία του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού κατά την εν τη Μεγάλη Παρασκευή του έτους 1943 ακολουθία της Αποκαθλώσεως, στην οποία ανέφερε μεταξύ άλλων και τα εξής:

«... Αλλ' ας σταματήσωμεν εις το σημείον αυτό. Είναι το σημείον, εις το οποίον έχει φθάσει η ανέλιξις του θείου Δράματος. Ας σταματήσωμεν, όχι διά να κλαύσωμεν, όπως αι Μυροφόροι έκλαιον γύρω από το Άχραντον σώμα Του· όχι διά να ράνωμεν με δάκρυα τον τάφον, εις τον οποίον πρόκειται να αποθεθεί μετ' ευλαβείας και στοργής. Ας σταματήσωμεν δια να αντλήσωμεν εκ του παραδείγματός Του και της μεγάλης θυσίας Του διδάγματα, χρήσιμα δια την ζωήν μας, ως πιστοί οπαδοί και μιμηταί Εκείνου. Ας παραδειγματισθώμεν εκ της εγκαρτερήσεώς Του. Ας εμπνευσθώμεν από την Διδασκαλίαν Του και από τας υπερφυείς Αληθείας, τας οποίας διεκήρυξεν ως Νόμους της ζωής. Ενεσάρκωσε και συμβολίζει δια τον κόσμον την Αγάπην και την Δικαιοσύνην και την Ελευθερίαν... ως Νομοθέτης της Ελευθερίας, υπέστη τα πάντα δια να αποδώση την ελευθερίαν εις τους ανθρώπους, επισφραγίζων ούτω την αλήθειαν των νόμων Του δια του ιδίου παραδείγματος.

Σήμερον, περισσότερο από κάθε άλλην εποχήν, ο παραδειγματισμός αυτός είναι αναγκαίος δι' ημάς. Διότι έκαστος εξ ημών φέρει σήμερον τον Σταυρόν της δοκιμασίας του. Έκαστος εξ ημών προχωρεί με βήμα βραδύ προς τον ιδικόν του Γολγοθάν εν μέσω πικριών και θλίψεων. Ουδείς είναι ευτυχής σήμερον. Οι πάντες υφίστανται δεινά και στερήσεις και λύπας πολλάς. Καθημερινώς εκκενώνομεν το ποτήριον της οδύνης. Έκαστος εξ ημών θα ηδύνατο να επαναλάβη σήμερον τα λόγια του Κυρίου, όταν προσήγγιζεν η μεγάλη στιγμή: «περίλυπος εστιν η ψυχή μου έως θανάτου». Εις το μέσον όμως της μεγάλης δοκιμασίας αντλούμεν παρηγορίαν και ανακούφισιν, αναμνησκόμενοι και παρακολουθούντες την αγωνίαν του Αυτρωτού μέχρι της Αναστάσεώς Του, η οποία επισφραγίζει την Νίκην Του επί των δυνάμεων του κακού και του Σκότους.

Παρηγορούμεθα και εγκαρτερούμεν. Εγκαρτερούμεν και ελπίζομεν. Ελπίζομεν και πιστεύομεν. Πιστεύομεν εις την ημέραν της δικαιοσύνης, εις την λαμπροφόρον ημέραν της Αναστάσεως, εις την απαλλαγήν της Πατρίδος μας από τα δεσμά της δουλείας του αλλοτρίου. Πιστεύομεν εις την μεγάλην πανήγυριν της σωτηρίας. Διερχόμεθα σήμερον και ημείς οι Έλληνες Ορθόδοξοι Χριστιανοί την τραγωδίαν του πόνου και ζώμεν το δράμα του εθνικού πάθους με μόνην την προστασίαν του Παναγάθου Θεού. Στερούμεθα και σιωπώμεν. Αδικούμεθα και εγκαρτερώμεν. Δεν είμεθα κύριοι εις τον οίκον μας και υπομένομεν, ευρισκόμενοι υπό το πέλμα κατακτητών. Παραδειγματιζόμεθα δε εις την στάσιν μας αυτήν από Εκείνον, ο οποίος επόνεσε και έπαθεν αογγύστως υπέρ του κόσμου και δια την αγάπην αυτού.

Ευτυχώς, ούτε ο πόνος, ούτε αι στερήσεις κάμπτον το θάρρος μας, ούτε και είναι δυνατόν να μας απομακρύνουν από την γραμμήν του καθήκοντός μας. Και αν, δια μίαν στιγμήν αποκαρδιωμένοι αναφωνήσωμεν: «Πάτερ, ει δυνατόν, παρελθέτω αφ' ημών το ποτήριον τούτο», το πνεύμα της εγκαρτερήσεως και των θυσιών ανακτά εφ'

ημών την κυριαρχίαν του. Διότι δεν είναι δυνατόν, δεν έχουμε το δικαίωμα, να διαψεύσωμεν την παράδοσιν τώσων αιώνων – παράδοσιν Εθνικήν άμα και Χριστιανικήν – και να λιποψυχήσωμεν εις το μέσον του δρόμου.

*Αδελφοί Έλληνες, τέκνα της Εκκλησίας του Χριστού και της Ελλάδος, «μη ταρασ-
σέσθω υμών η καρδιά, μηδέ δειλιάτω». Τα βαρεία και σκοτεινά νέφη, που καλύπτουν
τον ουρανόν της Πατρίδος, συντόμως θα διαλυθούν και θα διασκορπισθούν και θα
λάμψη πάλιν ο ζωογόνος Ήλιος της Ελευθερίας ».*

Η εθνική ενότητα και ομοψυχία του ελληνικού λαού υπήρξε πρώτιστο μέλημα του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού καθ' όλη την διάρκεια της Γερμανικής κατοχής προκειμένου άπαντες ομοθυμαδόν να πράξουν το εθνικό καθήκον και χρέος τους για να αποτινάξουν τον ξενικό ζυγό της δουλείας. Όταν όμως κατά το τέλος του 1943 ενεφανίσθησαν τα πρώτα σύννεφα του εθνικού διχασμού και της αδελφοκτόνου διχόνοιας μεταξύ των διαφόρων συγκροτημένων αντιστασιακών οργανώσεων και ομάδων, ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός για να αποτρέψει την εμφύλια καταστροφή, απέστειλε βαρυσήμαντη Εγκύκλιο (Οκτώβριος του 1943), η οποία εχαρακτήρισθη ως «Εγκύκλιος της Εθνικής Ενότητας» και ανεγνώσθη σε όλους τους Ναούς. Στην ιστορική εκείνη Εγκύκλιο έγραφε μεταξύ των άλλων και τα εξής:

«Τέκνα εν Κυρίω αγαπητά, ειρήνη υμίν και παντί τω λαώ,

Ήτο πρόπον και σύμφωνον προς τας εντολάς και το όλον πνεύμα της διδασκαλίας του Κυρίου και Σωτήρος ημών Χριστού να επεκράτει, εν παντί και πάντοτε μεταξύ των μελών πάσης χριστιανικής κοινωνίας, καθώς και μεταξύ πάντων των λαών της γης, αδιατάρακτος γαλήνη και ομόνοια, αφού πάντες οι άνθρωποι είναι αδελφοί, ως τέκνα του αυτού Ουρανίου Πατρός. Ήτο, συνεπώς, λογικόν να μη αναφύονται μεταξύ των έριδες και φιλοπρωτίαι και διχοστασίαι, αλλά να επικρατή αγάπη θερμή, άδολος και βαθεία, κατά την διδαχήν της Αγίας ημών Εκκλησίας, ήτις πάντοτε προσπαθεί να διαλλάση τα διεστώτα, την αγάπην κηρύττουσα και την πραότητα κανόνα της ζωής των ανθρώπων προβάλλουσα.

Και άλλοτε όμως και επ' εσχάτων των ημερών τούτων το δεινόν της διαιρέσεως νόσημα επετάθη. Αι έριδες μεταξύ των Ελλήνων Χριστιανών ωξύνθησαν και αι διχοστασίαι εποκνώθησαν εις βαθμόν τοιούτον, ώστε πας ο δυνάμενος να ακουσθή μετά κύρους, ιδιαίτατα δε οι πνευματικοί ποιμένες του χριστώνομου ποιμνίου, να μη δικαιούνται να παρέλθουν αδιάφοροι και εν σιγή ενώπιον των συμβαινόντων. Οντως δε, Έλληνες αντιφέρονται προς Έλληνας. Αδελφοί ορθούνται εναντίων αδελφών. Ομοεθνείς μελετώσι κακά εναντίον ομοεθνών.

Και όμως το εγγύς παρελθόν προσφέρει επί του σημείου τούτου πολύτιμα διδάγματα. Ως γνωστόν, περιεφρονήσαμεν άλλοτε την αξίαν της εσωτερικής γαλήνης και ομονοίας. Εδείχθημεν αδιάφοροι προς την λογικήν. Εθυσιάσαμεν, χάριν των προσωπικών παθών, την εθνικήν συνεργασίαν προς το συμφέρον του συνόλου. Ερρίφθημεν, τέλος, ακάθεκτοι εις τον ολισθηρόν δρόμον του διχασμού, ενός διχασμού μακρού, διχασμού αιματηρού και ολεθρίου, εις μίαν δε εποχήν, κατά την οποίαν είπερ πότε άλλοτε επεβάλλετο συγκέντρωσις πασών των εθνικών δυνάμεων εις μέτωπον συμπαγές και αδιάσπαστον, δια να διεκδικήσωμεν προαιώνια ιστορικά δίκαια. Ούτω, εις την

φλόγα του εμπρηστικού δαυλού του διχασμού εκάη και απετεφρώθη το αιθαλές δένδρον της Αγάπης και ομονοίας και επήλθον ανυπολόγιστοι εθνικά συμφοραί».

Καθοριστικής σημασίας υπήρξε η συμβολή του γενναιόφρονος και μεγάλου ανθρωπιστή Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού στη διάσωση πολλών Ελλήνων Εβραίων τους οποίους οι Γερμανοί κατά χιλιάδες μετέφεραν στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως για τον ολοσχερή αφανισμό τους. Ο ίδιος ευρισκόμενος σε καθημερινή επαφή με τους κατακτητές ασκούσε όλη την επιρροή του προκειμένου να σώσει έστω και μία ανθρώπινη ύπαρξη ανεξαρτήτως εθνοφυλετικής καταγωγής ή θρησκευματος. Προς τον σκοπό τούτο απέστειλε στις 31 Μαρτίου του 1944 προσωπική επιστολή προς τον Επιτετραμμένο του Γερμανικού Ράιχ στην Αθήνα στην οποία μεταξύ των άλλων έγραφε: «Κατά την σημερινήν συνομιλίαν της Α. Μακαριότητος του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος μετά του κ. Επιτετραμμένου του Ράιχ είχε ο Αρχιεπίσκοπος την τιμήν να θίξη τα τελευταία μέτρα εναντίον των Ελλήνων Εβραίων και να επαναλάβη την παράκλησιν, όπως θελήσητε και εξαιρέσητε κατά την εφαρμογήν των εν λόγω μέτρων τους πολύ νέους, τους γέροντας, τους αναπήρους και τα θύματα πολέμου. Η Α. Μακαριότης ο Αρχιεπίσκοπος λαμβάνει την τιμήν διά της παρούσης να επαναλάβη εκ νέου την παράκλησίν του και να εκφράση την ελπίδα ότι θα εκπληρωθή αύτη εν τω πλαισίω του δυνατού. Αι προς την κατεύθυνσιν αυτήν ήδη μίαν φοράν γενόμεναι προσπάθειαι εκ μέρους της πολιτικής αντιπροσωπείας του Ράιχ, καθώς και ο αδιαμφισβήτητος ανθρωπιστικός χαρακτήρ του διαβήματος τούτου πείθουν τον Αρχιεπίσκοπον ότι θα εύρη ανάλογον κατανόησιν πλησίον των Υπηρεσιών της Γερμανικής Αστυνομίας. Πρέπει ακόμη να σημειωθή ότι πρόκειται περί ενός πολύ μικρού αριθμού ατόμων, θα ήτο πρόθυμος η Αρχιεπισκοπή να τοποθετήση εις ειδικά καταλύματα, ενδεχομένως υπό την ιδίαν αυτής ευθύνην...».

Από τα ως άνω ιστορικά κείμενα του αιιδίμου Αρχιεπισκόπου Αθηνών Δαμασκηνού αποδεικνύεται ο όντως εθναρχικός ρόλος του ως Ορθοδόξου Ιεράρχου, γνησίου και ακαταβλήτου πατριώτου και μεγάλου ανθρωπιστή καθ' όλη τη διάρκεια της στυγνής γερμανικής κατοχής υπέρ της σωτηρίας και επιβιώσεως τον μέχρι θάνατον χειμαζόμενου Ελληνικού λαού. Στο πρόσωπο του Αθηνών Δαμασκηνού Παπανδρέου επαληθεύεται η ιστορικώς μεμαρτυρημένη αλήθεια ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία με τους Ιεράρχες και λοιπούς Κληρικούς της υπήρξε φιλόστοργη Μήτηρ υπέρ του λαού της μη φειδόμενη θυσιών και αιμάτων για την λύτρωση αυτού και την ελευθερία της Ελλάδος. Οι δε παντός βαθμού Ορθόδοξοι κληρικοί της υπήρξαν οι «ακαθαίρετοι πύργοι» του Έθνους σε όλους τους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες των Ελλήνων και όσοι το πάλαι και νυν με τα απύλωτα στόματά τους διατυπώνουν λόγους ανιστορήτων ψευδών και αναισχύντου μομφής και αμφισβητήσεως της αντιστασιακής δράσεως των Ορθοδόξων κληρικών, λαμβάνουν το ηχηρό ράπισμα και τον κολαφισμό της αδεκάστου ιστορίας, η οποία κατέγραψε εφάπαξ ότι το «τιμημένο ράσο υπήρξε ράσο αντιστάσεως». Περί δε της κραταιάς και πανθομολογουμένης ταύτης ιστορικής αληθείας και «οι λίθοι κεκράζονται».